

*DDR-burgers die kritisch waren over het beleid van de Partij konden flink in de problemen komen. Ook een op het Westen geïnspireerd uiterlijk, zoals lange haren en een leren jas, was uit den boze. Tiener **Stefan Lauter (1967)** maakte aan den lijve mee hoe onaangepaste jongeren hardhandig weer in het gareel werden gedwongen.*

“In 1978 werd mijn broer gearresteerd. Ik was elf, hij vijftien. Voor onze school stond een vlaggenstok met de vlag van de DDR. Mijn broer en twee vrienden hebben die vlag met hun dronken koppen

gejat. Ze waren zowel fan van de Oost-Berlijnse voetbalclub 1. FC Union Berlin als van de West-Berlijnse club Hertha BSC. Zo ging dat vaak: was je supporter van de FC Union, was je ook supporter van Hertha – geen idee waarom. Nu stond er natuurlijk een Muur tussen West- en Oost-Berlijn, waardoor m'n broer en z'n vrienden geen vlag of sjaal van Hertha BSC hadden. In die bewuste nacht besloten ze daar verandering in te brengen. Ze trokken het embleem van de DDR-vlag zodat die er net zo uitzag als de West-Duitse vlag en liepen ermee van onze school naar de Alexanderplatz. Ze riepen 'Hertha, Hertha!' en één van de jongens had een draagbare transistorradio bij zich waarop ze de Rolling Stones speelden. Dat was alles, meer gebeurde er niet. Voor het congresgebouw zijn ze opgepakt. Mijn broer en zijn vrienden werden veroordeeld tot achttien maanden jeugdgevangenis voor het vertonen van staatsvijandelijke symbolen. Die stakkers wisten helemaal niet dat het verboden was om met een West-Duitse vlag rond te lopen. Tja, toen was mijn broer opeens weg. Ik mocht hem niet opzoeken, ik mocht hem geen brieven schrijven. Van de ene op de andere dag begreep ik de wereld niet meer.

Tot de arrestatie van mijn broer was ik een rustig en leergierig kind. Ik was geliefd en deed mee met de hele socialistische reute-meteut. Ik was *Jungpionier*⁵ en *Thälmannpionier* en kon in groep zes al een Russisch lied zingen. Toen mijn broer werd opgesloten, werd er van de ene op de andere dag anders naar me gekeken. Mijn medescholieren zeiden dingen als 'jouw broer is een crimineel' en veel van mijn leraren noemden me 'bajes broer'. Dat raakte me diep. Ook thuis, in onze flat, werden we opeens anders behandeld. We woonden in een *Plattenbau*,⁶ vlakbij de Alexanderplatz, waar alleen maar hooggeplaatsten woonden. In de volksmond werd het ook wel het 'bobohuis' genoemd. Wij mochten daar wonen omdat mijn moeder werkte voor een bouwmaatschappij die verantwoordelijk was voor de bouw van speciale pronkbouwwerken, zoals het

5 De *Jungpioniere* was de socialistische massaorganisatie voor kinderen in de DDR van zes tot tien jaar. Daarna werden ze *Thälmannpionier* en vanaf veertien jaar werden de meeste kinderen lid van de jeugdorganisatie *Freie Deutsche Jugend*.

6 Grijs flats gebouwd uit prefab betonplaten.

Palast der Republik.⁷ Het bedrijf stond onder leiding van de Socialistische Eenheidspartij Duitsland, de SED. Het nieuws over mijn broer moet zich als een lopend vuurtje hebben verspreid, want binnen de kortste keren werden we door alle burens genegeerd. Niemand zei iets, niemand zag ons staan.

Om weg te komen uit die flat, kochten mijn moeder en stiefvader – die ze in de tussentijd had leren kennen – een vrijstaand huis in Pankow, in het noorden van Oost-Berlijn. Ze tikten het voor 7.000 Oost-Duitse mark op de kop tijdens een dwangveiling en het was een compleet krot. De wanden zaten vol vocht en het rook er hartstikke muf. We hebben een week lang met z'n vieren dicht tegen elkaar voor de kolenoven in de slaapkamer van mijn moeder en stiefvader geslapen, dat was de enige warmtebron in huis. Vanaf dat moment werkte ik elke vrije minuut in en om het huis. Mijn stiefvader was een agressieve en opvliegende man. Zijn wil was wet en hij commandeerde me van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat: 'Vandaag komt er 1,5 ton bruinkoolbriketten. Die staan vanavond allemaal in de schuur!' Mijn knie is in die periode kapotgegaan. Ik moest elke dag twee kilometer naar school strompelen. Soms nam een schilder uit de straat me mee in zijn Trabant en één keer mocht ik bij een agent van de *Volkspolizei* achterop de motor, maar zo veel geluk had ik meestal niet. Die periode in dat huis met onze stiefvader was vreselijk. Gelukkig duurde het niet zo heel lang, want na een paar maanden belandde hij in de bak. Wat hij precies heeft gedaan, heb ik nooit geweten, maar ik vermoed dat hij zich schuldig heeft gemaakt aan wat we in de DDR *sozialistisch umlagern* noemden: hij jatte boormachines en andere spullen op het werk en verkocht die door.

Vlak na de arrestatie van mijn stiefvader leerde ik het eerste meisje in m'n leven kennen. Het eerste meisje dat ik met andere ogen zag, zullen we maar zeggen. Ze zat niet bij mij op school, maar zodra we uit waren, kwam zij naar mij of ging ik naar haar. Puur platonisch was het allemaal: handjes vasthouden, soms een kus op

⁷ Hier vergaderde het parlement van de DDR, de *Volkskammer*. Ook vonden er concerten en andere culturele evenementen plaats.

de wang. We zagen elkaar elke dag, behalve op woensdag. Dan had ze nooit tijd. Ik was verliefd dus ik maakte me zorgen. Wat als ze elke woensdag met een ander lag te vosen? Een beetje uitproberen, achter m'n rug om? Ik heb haar toen heel serieus gevraagd wat ze op die dagen deed. 'Huh,' zei ze daarop, 'ben je mal? Ik doe over een halfjaar belijdenis en heb elke woensdag voorbereidingsuren.' Ik snapte er niks van. Belijdenis deed je toch helemaal niet als je bij de FDJ⁸ zat? Ze bleek niet bij de FDJ te zitten, maar bij de *Junge Gemeinde*.⁹ In de DDR was dat afwijkend.

Voor mij was het allemaal spannend en nieuw. 'Weet je wat,' zei ik, 'dan kom ik met je mee.' Aan de Markgrafendamm, vlakbij de Muur, stond een huis uit begin 1900 met van die ontzettend grote kamers. Op de begane grond zat de *Junge Gemeinde*. Ze hadden een keuken, een kantoor voor de dominee en twee of drie aula's waar ze hun bijbelgesprekken voerden. Daar had ik helemaal niks mee, maar Der Spiegel lag er ook.¹⁰ Wat denk je wat kleine Stefan deed als zijn vrienden met de dominee aan het bidden waren? Hij las! Ik las kranten en tijdschriften uit het Westen. In de DDR konden we niet zomaar de supermarkt binnenlopen en zeggen: 'doe mij maar Der Spiegel van afgelopen week.' Met name de spannende verhalen vond ik geweldig, over de atoomraketten bijvoorbeeld. In de DDR werd verteld dat de NAVO ons bedreigde met raketten. Dat was geen leugen, maar wat ze ons niet vertelden, was dat het Sovjetleger de eigen SS-20-raket al had opgesteld voordat er überhaupt sprake was van een directe dreiging vanuit de westerse landen. De dominee praatte daar met ons over. Hij had het niet alleen over het christelijke geloof en tralala, maar gaf ons de ruimte te discussiëren over actuele politieke gebeurtenissen. Voor het eerst in m'n leven werd ik niet volgeluld met rood gezwets en werd er niet tegen me gelogen.

8 De socialistische jeugdorganisatie van de DDR. Het lidmaatschap was op papier vrijwillig, maar was je geen lid, had dat in de praktijk allerlei negatieve gevolgen. Je had bijvoorbeeld geen of slechtere studie- en beroepskansen.

9 De jeugdafdeling van de Evangelische Kerk; betrokkenheid kon allerlei negatieve gevolgen hebben, zoals geen of slechtere studie- en beroepskansen.

10 West-Duits kwaliteitsweekblad.

Op school, met name tijdens het vak staatsburgerkunde, kregen we keer op keer te horen wat voor een schurken de NAVO, de Yankees en de West-Duitse fascistten wel niet waren. Alleen wij waren geweldig. Ik heb dat lange tijd geloofd, want ik had ontzettend veel respect voor mijn leraren en ging ervan uit dat ze me de waarheid vertelden. Door alles wat ik las en hoorde bij de *Junge Gemeinde* en door de arrestatie van mijn broer, veranderde dat. Het begon te werken in mijn hoofd; klik, klak, klik, klak. En toen was ik zo dom – of zo dapper, het is maar hoe je het bekijkt – om ongemakkelijke vragen te gaan stellen tijdens de les. Ik heb mijn leraar gevraagd het verschil uit te leggen tussen een Amerikaanse atoomraket die wordt afgeschoten in Rammstein en hier in Berlijn inslaat, waardoor alle mensen in Oost- en West-Berlijn, Frankfurt Oder en Potsdam samen verrekken; en de Russische atoomraket SS-20 die wordt afgeschoten in het Oost-Duitse Eberswalde en ergens in het Westen inslaat, waardoor alle mensen in Hannover, waar familie van me woont, en Braunschweig sterven. Of ie me nu eens het verschil kon uitleggen tussen het goede en het slechte atoomwapen? Mijn leraar begon als een razende tegen me te schreeuwen. Waar iedereen bij was, gewoon middenin de les. ‘Je bent een staatsvijand,’ riep ie, buiten zinnen. Hij wist dondersgoed dat ie in opdracht van de Partij tegen me aan het liegen was, want dat was zijn taak als leraar staatsburgerkunde: scholieren zonder dat ze het doorhebben indoctrineren met de partijideologie. Hij wist dat ik eigenlijk een goede vraag stelde.

De volgende maandagochtend tijdens het ochtendappel stonden we, net als altijd, met zo’n 700 scholieren rijen dik op het schoolplein. Iets voor acht uur werd ik door de schoolleiding naar voren geroepen en kreeg ik een reprimande: ik had me ongepast gedragen tijdens de les en onze mooie ideologie te schande gezet. Vanaf dat moment werd ik écht bokkig. Ik was bijna vijftien en zat middenin de puberteit; ik begon steeds meer lastige vragen te stellen, steeds meer. Als ik naar de bioscoop ging, kwam ik door de wijk Prenzlauer Berg, die er erger uitzag dan vlak na de Tweede Wereldoorlog. De façades brokkelden af, de gebouwen waren in een verre staat van verval. En dat was begin jaren tachtig! Ik vroeg

mijn leraar waarom die huizen niet gesaneerd werden en hoe de leefsituatie van de bewoners was. Ik vroeg ook waarom sommige mensen, in een Staat die socialistisch beweerde te zijn, een nieuwbouwwoning kregen en anderen zo moesten leven. Ik kreeg geen antwoorden en heb geen idee hoe vaak hij me wel niet gemeld heeft bij de schoolleiding.

Uiteindelijk moest ik me samen met mijn moeder melden bij jeugdzorg. Mijn moeder kreeg een speciaal opvoedingsplan waarin stond hoe ze me moest opvoeden. Er stonden dingen in als: *Frau Lauter* krijgt van ons, jeugdzorg afdeling Pankow, de volgende opdrachten; *Frau Lauter* dient het huiswerkschrift van Stefan regelmatig te controleren. *Frau Lauter* dient Stefan permanent te controleren en onder controle te krijgen. *Zack*, handtekening eronder. Zo ging dat toen. Ik werd gezien als stoorfactor en dat kon natuurlijk niet.

Naar de *Junge Gemeinde* ging ik niet meer vaak, want met dat meisje was het al snel over. In plaats daarvan begon ik met een paar maten rond te hangen bij de Alexanderplatz, toen ook al een geliefde ontmoetingsplek voor jongeren. Iedere keer als we daar waren, waren de Oost-Berlijnse punks er ook.¹¹ Man, waren dat gave gasten. Ze zaten op de grond of stonden in groepjes bij elkaar en luisterden op hun cassetterecorders naar muziek die ik nog nooit had gehoord. Die Toten Hosen, Die Ärzte, Sex Pistols, de Ramones: muziek uit het Westen, coole muziek. *Boah*, ik vond dat zo spannend allemaal. Ik spijbelde steeds vaker en ging al om tien uur 's ochtends die kant op. Vlak naast de Fernsehturm zat een café waar een halve liter bier maar 49 cent kostte, dus waar denk je dat kleine Stefan altijd als eerste heenging? Totdat een ervaren, wat oudere punk tegen me zei: 'Je moet altijd eerst een *Bockwurst* eten, man.' Vanaf dat moment at ik eerst een *Bockwurst* en dronk ik daarna pas m'n biertjes.

11 Eind jaren zeventig doken de eerste punks op in de DDR. Punk was nieuw, punk was westers: punk was daarmee interessant voor veel jongeren. Het vergroten van de individuele onafhankelijkheid speelde een grote rol (Hahn, 2013). Punks wilden niet achter de Partij aanlopen, maar hun eigen weg vinden. De wet werd daarbij niet altijd gerespecteerd.

Als je denkt aan punks, denk je aan leren jassen, riemen met pinnen en piercings. Maar ik had helemaal geen geld om me op die manier te stylen. Een veiligheidsspeld door m'n oorlel heb ik ook nooit gehad. Een van de punkmeisjes die ik kende van de Alexanderplatz heeft me op een gegeven moment wat trucjes geleerd. Ze vertelde bijvoorbeeld dat ik mijn haar met zeep net zo omhoog kon krijgen als Bela B van Die Ärzte, de grootste rock-'n-roller aller tijden. Dure haarspray had ik volgens haar niet nodig, want als zeep opdroogt, wordt het hard. Op school durfde ik er zo niet bij te lopen – ik had al genoeg problemen – maar in mijn vrije tijd zag ik er vanaf dat moment uit als Bela. *Boah*, was dat cool. Behalve als het regende, dan liep het sop over m'n gezicht en zag ik er vooral *scheiße* uit.

De punkscene in Oost-Berlijn bestond uit maximaal 500 mensen, meer kunnen het er niet zijn geweest.¹² Dat is niet veel, want Oost-Berlijn had destijds meer dan een miljoen inwoners. De geheime dienst van de DDR, de Stasi, vond de punks maar niks, omdat ze 'antisocialistisch gedrag' vertoonden. Er werd verondersteld dat ze westpropaganda verspreidden, tegen het humanistisch-socialistische onderwijsbeleid waren, et cetera, et cetera. Met leden van andere groepen, zoals de *Junge Gemeinde* en burgerrechtenactivisten was dat net zo. Al die groepen werden gezien als mogelijke staatsvijanden en dus zaaide de Stasi onderlinge verdeeldheid en wantrouwen om ze uiteen te drijven. Ze hadden daar verschillende manieren voor, zoals 'negatieve gebeurtenissen scheppen in de leefomgeving'. Ja, zo noemden ze dat echt. Wat er dan gebeurde, was dat er hele dure of gênante spullen werden gestuurd naar leden van de betreffende groep. Een dominee in West-Berlijn kreeg bijvoorbeeld opeens pakketjes van Beate Uhse, een West-Duitse seksshop. Elke dag lagen er seksspeeltjes en opblaaspoppen voor zijn deur. De burens kregen er natuurlijk lucht van, maar de dominee ontkende alles. De Stasi was gehaald. Hoe meer hij ontkende, hoe meer er werd afgeleverd. Dat is ziek, maar zo gingen ze te werk.

12 Volgens schattingen van de Stasi leefden er in 1983 ongeveer 900 punks in de DDR, waarvan bijna de helft in Oost-Berlijn. Volgens de Stasi waren dat er 900 te veel (Brauer, 2012).

Bij de punks werd veel gewerkt met spionnen. Dat moet je je een beetje zo voorstellen: punker René werkt als spion voor de Stasi en houdt alles en iedereen in de gaten. Hij wil niet worden ontdekt én hij wil verdeeldheid zaaien binnen de groep, dus wat doet punker René? Punker René verspreidt geruchten. Hij verspreidt het gerucht dat Anja voor de Stasi werkt, dat Peter voor de Stasi werkt, dat Stefan voor de Stasi werkt; terwijl hij dus zelf voor de Stasi werkt. Ik heb daar destijds weinig van gemerkt – voor mij draaide het allemaal om de muziek en het feesten – maar na de val van de Muur kwamen al die verhalen naar buiten en werd de omvang van alles wat de Stasi had aangericht pas echt duidelijk. Kun je je voorstellen wat er gebeurd was als zij toegang hadden gehad tot de huidige communicatiemogelijkheden? Als we toen internet hadden gehad, lagen er nu geen 180 kilometer aan Stasi-dossiers, maar 200.000 kilometer.¹³ Ze zouden een orwelliaanse Staat hebben geschapen.

Goed, ik zat dus middenin de punkscene en voelde me erg op mijn plek. Thuis was ik zo min mogelijk, want daar was altijd gezeik en gedoe. Mijn moeder en stiefvader zijn gescheiden toen hij de bak indraaide, maar tussen zijn gevangenisstraffen door kwam hij elke keer weer terug. Hij kon mijn zusje en mij niet uitstaan: hij schreeuwde constant en sloeg ons. In 1982 heb ik een paar brommers zonder toestemming meegenomen. Ik ben ermee rondgereden en heb ze gewoon weer teruggezet, maar ik moest toch voor de rechter verschijnen. Mijn moeder is vlak voor het voorlezen van het vonnis opgestaan en heeft gezegd: ‘Ik heb geen zoon Stefan meer.’ Ik ben huilend in elkaar gezakt, wat kwam dát hard binnen. Omdat de rechter dondersgoed begreep dat mijn thuissituatie niet klopte, stuurde ze me niet naar de gevangenis, maar naar een tehuis. Ik was toen vijftien, bijna zestien.

13 De Stasi-dossiers bevatten alle informatie die de Stasi over jou had ingewonnen via onder meer observatie en afluisteren (foto's, gevoerde gesprekken, contacten, enzovoort). Burgers met een Stasi-dossier hebben het recht hun dossier in te zien. Volgens de *Bundesbeauftragte für die Stasi-Unterlagen* (BStU) maken daar nog steeds duizenden mensen per jaar gebruik van. Er ligt ruim 111 kilometer aan Stasi-dossiers in de Stasi-archieven, verspreid over dertien locaties.

Wat ik het allerergste vond, was dat ik mijn posters niet mee mocht nemen. Thuis had ik allemaal posters uit de westerse tijdschriften Bravo en de POP/Rocky aan mijn muren hangen: van Pink Floyd, van Die Ärzte, van AC/DC, en eentje van KISS waarop ze allemaal op hun motor zitten en Gene Simmons z'n tong uitsteekt. Ik was daar retetrots op, maar alles wat ook maar enigszins een westers luchtje had, mocht niet mee. Dat was hard. Ik mocht de vierde klas gewoon afmaken op mijn eigen middelbare school, maar woonde vanaf dat moment in het tehuis. Een keertje had ik een behoorlijk pesthumeur toen ik na school terugliep naar het tehuis. Op straat heb ik toen een veertienjarige jongen in z'n gezicht geslagen. Die is meteen naar z'n pap্পie gerend.

Door die klap kwam mijn voorwaardelijke straf te vervallen en moest ik toch de gevangenis in: zes maanden voor de brommers, twee maanden voor de klap. Ik kwam terecht in het Jugendhaus Halle, een jeugdinstelling met tralies, waakhonden en machinegeweren. Voluit heette het Jugendhaus Halle/Saale, Frohe Zukunft, Wilhelm-Busch-Straße 53. Gelukkige toekomst, kun je het je voorstellen? Het zag eruit als een concentratiekamp uit de Tweede Wereldoorlog: vier grote cellencomplexen van 150 bij 20 meter, alles van beton, overal prikkeldraad. Binnen waren alle delen door tralies van elkaar gescheiden. Als we van A naar B moesten, bijvoorbeeld van de ene naar de andere etage, moest de verantwoordelijke onderofficier het traliehek openmaken. Zodra we binnen waren, deed hij het hek achter ons weer op slot.

Omdat ik de vierde klas succesvol had afgerond, mocht ik een praktijkopleiding volgen. Dat was een voorrecht: van de 800 jongere gevangenen mochten dat er maar 120 doen. We mochten niet kiezen wat we wilden doen, dat werd toegewezen. Ik wilde automonteur of bouwmachinist worden, maast moest een opleiding tot technicus volgen. Les hadden we gewoon intern, in de gevangenis. We werden in marscolonne naar het klaslokaal begeleid – traliehek open, traliehek dicht, traliehek open – en het klaslokaal moest ook eerst worden ontgrendeld. Zodra we allemaal binnen waren, werd de deur achter ons op slot gedaan. De leraar had een baton, voor

de ramen waren tralies. Met name in de zomermaanden werd het er snikheet. Alle gevangenen droegen oude mariniersuniformen, waar over het algemeen karton van werd gemaakt. Er was echter zo'n groot tekort aan alles, dat niks werd weggegooid. En dus liepen wij rond in dikke, vilten pakken – ook als het veertig graden was.

Iedereen had werkplicht in Halle. Ik kreeg zo'n zes of zeven Oost-Duitse mark per maand voor het werk dat ik deed. Dat was geen echt geld, maar speciaal gevangenisgeld van harde wax. Buiten de gevangenis muren konden we er niks mee, maar bij de kiosk konden we er af en toe een pakje sigaretten of een reep chocolade mee kopen. We mochten twintig minuten per dag naar buiten en tijdens die twintig minuten werden we door de bajesbazen naar de kiosk geloodst. 'Kiosk' klinkt overigens rooskleuriger dan het was. Dat ding was van alle kanten van tralies voorzien en had een heel klein luikje waar die wax centen doorheen geschoven konden worden.

Uiteindelijk heb ik bijna drie jaar vastgezet, want ik werd van de ene inrichting naar de andere geschoven. Ik heb in het JH Halle/Saale, in Freital, en in het GJWH Torgau gezeten. Op 28 mei werd ik vrijgelaten, de dag voor mijn achttiende verjaardag. Ik ben toen meteen naar mijn moeder gegaan, die me de sleutels van mijn eigen eenkamerappartement gaf. Het was 25 vierkante meter, maar had een binnen-wc: heel luxe voor die tijd. Mijn moeder had er een soort slaapbank en de meubels uit mijn oude kinderkamer neergezet, mijn posters had ze allemaal verbrand. De dag na mijn vrijlating moest ik me melden bij een Oost-Berlijns bedrijf waar ik vanaf dat moment moest werken. Mijn werk, mijn woning: ik mocht niks zelf bepalen. Ik was vrij, maar nog steeds gevangen.

De relatie met mijn moeder is altijd ingewikkeld geweest, maar na mijn vrijlating werd het alleen maar erger. Toen ik haar voor het eerst probeerde uit te leggen wat er allemaal gebeurd was in de gevangenis, slingerde ze me naar het hoofd: 'Hou op met lie-

gen, je had als kind al een levendige fantasie.’ Daarna weigerde ze erover te praten. In 2005 heb ik meegewerkt aan een documentaire over de jeugdinstellingen in de DDR en open en eerlijk verteld hoe het eraan toging daar. Vijf minuten na de uitzending hing mijn moeder aan de telefoon om me uit te maken voor alles wat vies en vuil was. Ze benadrukte dat ze niet wilde worden gezien als slechte moeder. De schijn ophouden voor de buitenwereld was het allerbelangrijkste voor haar. ‘Ik kan nu twee weken niet naar de supermarkt,’ schreeuwde ze, ‘en dat komt allemaal door jou.’ Natuurlijk had dat te maken met mijn broer. Toen hij in de gevangenis belandde, noemde iedereen ons ‘bajes-familie’. Bij mijn moeder heeft dat diepe sporen achtergelaten. Maar dit was in 2005! Ik heb de hoorn erop gegooid en ben thuis helemaal doorgedraaid. De asbak en beker die op tafel stonden, zijn daarbij gesneuveld. Een tijdje later is er iets soortgelijks gebeurd en in 2006 heb ik alle contact met mijn moeder verbroken. Het was klaar, over.

Ik heb me na mijn vrijlating nooit meer vrij gevoeld. Nooit, want ik wist: bij de minste of geringste ‘overtreding’ zit ik weer vast. Wanneer ik me voor het eerst in mijn leven écht vrij heb gevoeld? Dat kan ik heel precies zeggen: op 9 november 1989, ik was toen 22 jaar. Ik moest die nacht van tien uur ’s avonds tot zes uur ’s ochtends vakkenvullen in de supermarkt waar ik werkte. Rond een uur of half twaalf werd opeens op de westradio omgeroepen dat de Muur open was. We hebben ons werk daarop kort onderbroken en onze opties besproken. Wilden we kappen met werken en gaan kijken wat er precies gebeurd was, of wilden we onze shift normaal afmaken? We kozen voor het laatste. Tja, wij Duitsers hebben nu eenmaal een groot plichtbesef. Als de pensionarissen om acht uur hun broodjes, melk en krant willen hebben, dan zullen ze die krijgen ook, Muur of geen Muur.

Vrijdagochtend om stipt zes uur stond ik eindelijk buiten. Normaal gesproken bleven we nog wat plakken en kletsten we wat, maar op 10 november 1989 móest ik de straat op om met eigen ogen te zien of het waar was. Ik sprong in de eerste tram die langsreed. Het was

er doodstil, stiller dan ik het ooit had meegemaakt. Bijna iedereen hield een krant voor het gezicht en deed alsof hij las. Dat was onzin, maar niemand wilde opvallen: de tram reed namelijk direct naar de grensovergang Bornholmer Straße. Toen we daar een paar haltes later stopten, keken we elkaar voorzichtig aan. Er was geen politie, er was geen Stasi: we werden niet gecontroleerd. Mensen gooiden hun kranten weg en begonnen voorzichtig naar elkaar te lachen. Opeens stond iedereen op en was de tram leeg.

Buiten stonden honderden lege auto's met de deuren open en de sleutel er nog in. Iedereen liep richting de Bornholmer Straße-brug die West en Oost tot dat moment van elkaar had gescheiden. Op de brug kwam ik een oud-klasgenootje tegen: Hey Mike, hey Stefan! De Muur is open! De Muur is gewoon open! Mike had al een fles prosecco uit het Westen in handen en ik weet nog dat we kort hebben geproost en gedanst. Daarna ben ik de brug over gelopen. Er stonden allemaal bussen, dus ik ben maar ingestapt. We hoefden niet te betalen en ik ben helemaal voorin gaan zitten. Toen de bus vol was, deed de buschauffeur de deur dicht en pakte zijn microfoon. Een bizar moment, want DDR-bussen waren aan elkaar gesoldeerde metalen blikken met een paar krakkemikkige stoelen, microfoons hadden die zeker niet. De buschauffeur heette ons van harte welkom in het Westen en sloot af met de woorden: 'Welkom in de vrijheid.' Dat moment vergeet ik nooit meer, ik heb alles bij elkaar gegriemd. Ik heb me altijd heel cool gedragen, maar leefde continu in angst. Wat als ze me weer pakken? Wat als ze me weer opsluiten? Op het moment dat de chauffeur die woorden sprak, viel alles van me af. Alle angst, alle zorgen, alles. De kettingen die me zo lang vastgehouden hadden, knalden gewoon in een keer uit elkaar. Ja, ik begin zo weer te janken."